

KRUNO PRIJATELJ (1922–1998)

U nizu gubitaka što ih je naša struka pretrpjela posljednjih godina, ostavši za kratko vrijeme bez najviđenijih predstavnika, pravih klasika hrvatske povijesti umjetnosti, smrt Krune Prijatelja posebno nam je teško pala, jer je on iznenadno preminuo u mlađoj dobi od ostalih, takoreći u punom radnom naponu, objavljujući do posljednjega dana relevantne znanstvene rezultate i spoznaje. Osim toga, on nas je sve zadužio pravim prijateljskim odnosom, mentorskim djelovanjem među mlađim kolegama i obavezujućom suradnjom na programu rada našega Instituta, a ponajviše skrupuloznošću i preciznošću svojih sudova, interpretacija i atribucija. Kao osobito čvrsta točka struke ostaju njegove studije i sinteze, monografije i predgovori, prava biblioteka knjiga s najpouzdanijim podacima o umjetnosti u Dalmaciji od baroka do romantizma, ali i od antike, potom renesanse, pa sve do današnjih dana.

Kruno Prijatelj je svima poznat kao čovjek iznimno predan radu i kao specijalist koji nije rado prekoračivao međe svojih strukovnih kompetencija, nije se olako »zalijetao« u problematski neosvojena područja niti se usuđivao djelovati »ultra crepidam«. Ali mi koji smo ga pobliže poznavali svjesni smo goleme humanističke širine njegove kulture, velike kreativne znatiželje, znatne socijalne otvorenosti i čak političke polemičnosti. Revni posjetitelj kazališta i koncerata, uporni pratilac važnijih kino-predstava, motivirani čitatelj publicistike i lijepe književnosti, predstavljao je u rodnom gradu Splitu (ali i u Zadru, gdje je duže djelovao, i u Zagrebu, gdje je nešto kraće djelovao) svojevrсно uporište duha i ukusa, gotovo instituciju kojoj se moglo obratiti u svim pitanjima umjetnosti i stvaralaštva. Njegovao je i biran stil izražavanja, pa nam je to više žao što se nije odlučivao pisati i o životnim kušnjama i ostvarenjima, što nije ostavio uspomene o svojim druženjima i poznanstvima koja tvore već značajnu dionicu novije kulturne povijesti, posebice sredozemnih, dalmatinskih krajeva.

Rođen u baroknoj palači Milesi, Prijatelj je kanda sudbinski bio predodređen da se pozabavi dotad zanemarenim poglavljem povijesno-umjetničkoga istraživanja. No obiteljski korijeni i podrijetlo na svoj su način također odredili sazrijevanje i rast. Po majčinoj, plemićkoj liniji bio je vezan uz

Boku, Šibenik i, više od svega, Trogir (gdje su mu preci stekli prekrasnu gotičku palaču Cipicco i trajno mjesto na mjesnom groblju, na kojemu je i sam pokopan), a po očevoj je strani baštinio skromnu građansku, profesorsku sudbinu i dva naraštaja ugrađivanja u Split. Inače su te obitelji imale još dugačko i daleko podrijetlo: Tacconijevi dolaze iz Lombardije, a Prijateljevi iz Slovenije, no kod Krune Prijatelja nikada nije bilo dvojbe o uspeloj sintezi i simbiozi po kojoj se narodnosno osjećao Hrvatom, dionikom društveno najgušće baštine zavičaja.

Predaleko bi nas odvelo razglablanje o genealogiji, no treba znati da je naš znanstvenik bio i te kako zahvalan talijanskom kulturnom supstratu, ovladao je do savršenstva jezikom i književnošću, rado je čitao i pisao na talijanskoje, mnogo je u Italiji objavljivao i, konačno, dio studija je proveo na Sveučilištu u Rimu. Ali ne samo da se klonio »autonomaške« orijentacije, koja je u Dalmaciji u njegovu djetinjstvu, pa i u neposrednoj životnoj okolini, tinjala, a s gnušanjem odbacivao fašističke pokušaje »romaniziranja« ambijenta, nego je – tragom oca, rano umirovljenoga zbog opozicionoga stava prema jugoslavenskom kraljevskom režimu – afektivno bio posebno naklonjen hrvatskoj političkoj opciji, pa se u svojim sjećanjima na mladost uvijek rado prisjećao utjecaja što ga je na nj ostavio Vojko Krstulović, mladenački vođa HSS-a u predratnome Splitu. Svojim idealima ostao je do kraja vjeran, kao što je cijeloga života bio praktičnim katolikom, ali ni jedno ni drugo nije ga priječilo da se kritički ne osvrće na nedostatke i pogreške, na ljudske mane i zablude, pa i u okružju najbližih mu usmjerenja. Čini mi se da je malo tko umio tako zadržati samostalnost i dostojanstvo, a istodobno se uklopiti u okvire tradicije i zahtjeva šire zajednice.

Nema dvojbe da mu je splitska sredina dala niz važnih, bitnih poticaja. Glasovitost arheologa don Frane Bulića mogla ga je uputiti ljubavi prema starinama, a konzervatorska djelatnost Ljube Karamana (s kojim je, posredstvom obitelji Tommaseo, bio obiteljski povezan) otvarala mu je nove poglede i upućivala u istraživačku disciplinu. Neveliki Split njegove mladosti bio je ipak još i grad Trumbića i Ujevića (pjesmu *Zelenu granu s tugom žuta voća / u kakvom starom*

spljetskom perivoju... izabrao je Prijatelj u jednoj anketi kao antologijski najdražu), Cettinea i Rismonda, Uvodića i Petravića, Vidovića i Paraća, s tangencijalnom nazočnošću Tartaglie i Miše, Meštrovića i Rosandića, Delorka i Ivaniševića, a da ne govorimo o lokalnim polihistorima i gimnazijskim profesorima koji su u to doba često držali sveučilišnu razinu. Primjerice, upravo na klasičnoj gimnaziji predavao mu je umjetnost naš najveći muzikolog Josip Andreis.

Odlazak na studij u Zagreb prekinuo je Drugi svjetski rat. Na povijesnoumjetničkoj katedri pohađao je predavanja Artura Schneidera, na arheologiji Viktora Hoffilera. Dvije godine zatim boravio je u Rimu, ali je i tamo bio prisiljen prekinuti studij zbog političkih pritisaka. Kako bilo, učenje, pa i naukovanje kod Pietra Toesce nije ostalo bez posljedica, uputilo ga je u šire, univerzalnije vidike, a najvjerojatnije ukazalo na važnost baroka, razdoblja koje naša dotadašnja znanost nije dovoljno uvažavala, a u međuvremenu je postalo pravim »hitom« i kamenom kušnje suvremenijega interpretativnog instrumentarija. Diplomirao je 1946. u Zagrebu, a već 1947. na istome mjestu doktorirao je tezom *Barok u Splitu*, uskoro i objavljenom kao svojevrsna ulaznica u najuži krug obnovitelja i održavatelja najviših kriterija struke. U Splitu se zaposlio još prije diplome, jer je 1944. dobio mjesto u Arheološkom muzeju kod Mihovila Abramića, kojega će na direktorskom položaju naslijediti također ugledni arheolog Duje Rendić Miočević.

Međutim, Prijateljeva sudbina ubrzo je promijenila smjer. Nije se stigao ugrijati u arheologiji, u kojoj je tiskao tek nekoliko studija no zauvijek je usvojio metodičnost i analitičnost postupka, jer je sa svega dvadeset i osam godina postao upraviteljem splitske Galerije umjetnina. Na toj dužnosti će ostati gotovo tri desetljeća, i to je svakako njegovo najplodnije i najrazvedenije stvaralačko razdoblje. Prirodne ambicije su ga vukle prema sveučilišnoj karijeri, prema Zagrebu, no ostajanje u Splitu dalo je kompenzativno baš nenadoknadivih rezultata. Nakon habilitacije 1956. godine steći će titulu privatnog docenta i ipak povremeno gostovati predavanjima na zagrebačkoj katedri, da bi 1972. postao honorarni profesor umjetnosti novoga vijeka na Sveučilištu u Zagrebu, a od 1979. do umirovljenja (1991) redovni profesor na zadarskom Filozofskom fakultetu.

Vođenje splitske Galerije umjetnina imat će dalekosežnih posljedica. Organizirao je dvjestotinjak izložaba, za koje je najčešće sam pisao predgovore, uređivao kataloge, prigodnom riječju ih otvorao a kritičkim prikazima u tisku još posebno pratio. Osim značajnijih živih splitskih umjetnika i niza najuglednijih aktualnih hrvatskih stvaralaca, ugostio je i pojedine strance, a prestižne prostore znao je učiniti dostupnima i mlađim darovitim slikarima i kiparima, koje je često pozdravljao na prvim im koracima. Više od duga sredini, zapravo izrazite aksiološke prodore i značajna otkrića učinio je retrospektivnim valorizacijama Emanuela Vidovića, Jurja Plančića, Ignjata Joba i Branislava Deškovića, koje je zapravo aktivno uključio u našu umjetničku povijest. Ali splitska Galerija imala je i vrijednu zbirku »starih majstora«. Inventarizirajući i sređujući katalošku građu vlastite institucije, odškrinuo je vrata u područje na kojemu će postići najveće znanstvene domete, a to je evidentiranje i klasificiranje iznimno bogate likovne baštine proteklih stoljeća, stvaranje uvje-

ta za objektivnu procjenu cjelovitoga slikarstva i kiparstva nastaloga ili naručenoga u Dalmaciji.

Pet knjiga studija o slikama i kipovima čuvanima u zbirka-ma i crkvama starih urbanih središta znače najodređeniji »filološki« prilog i znanstveni saldo iznimne mjerodavnosti. Svaka slika postavljala je specifičan problem, nametala se kao pitanje, nudila često zavodljive pravce istraživanja. Impozantna Prijateljeva erudicija i vizualna memorija, poznavanje svih talijanskih regionalnih škola, a posebice mletačke dionice, omogućila mu je da u gotovo detektivskom radu pronađe one prave niti koje vode do prepoznavanja autorstva. Ali osim atributivne minucioznosti pokazao je rijetku – dapače: posve iznimnu sklonost prema sintetiziranju i svođenju stilsko-morfoloških rezultata.

Idući metodično od djela do djela, s vremenom je uspostavio vrlo precizne krugove afiniteta, grupirao pojedinačne doprinose u organske cjeline. Nitko nije poput njega tako sustavno razradio domaće doprinose, te je – na temelju davne Kovačeve arhivske studije i pethodećih Karamanovih intuicija – praktički konstituirao pojam posebne »dalmatinske slikarske škole«. Ne zanemarujući neke lokalne karakteristike: zadarske, splitske ili dubrovačke, ne previdajući individualne crte, recimo, Vladanova, Vuškovića ili Dobričevića, pronašao je dovoljno distinktivnih svojstava koja daju dostojanstvo regionalnom izrazu kasne gotike i rane renesanse. Mogli bismo primijetiti da ga je – količinski i kvalitativno – dokumentarno, pa i afektivno – slikarstvo u Dubrovniku ipak osobito privlačilo. Uostalom, u Dubrovniku se Prijatelj i oženio (neprežaljenom Marušom, više no solidarnom životnom suputnicom i majkom njihovo dvoje djece, smrt koje praktički nije uspio preboljeti), pridodajući tako »krunu hrvatskih gradova« imponantnoj niski urbanih ambijenata vlastite obiteljske predaje. No skrupule znanstvenika i objektivnost istraživača navele su ga da pretegnu zajedničke niti istočnojadranskoga prostora, te da suradnja i prožimanje inače politički razjedinjenih sredina budu uporištem kompleksnoga promatranja. Primjer Blaža Jurjeva, rano okrštenoga epitetom »slikara putnika« zbog svojega sukcesivnoga djelovanja u Zadru, Trogiru, Splitu i Dubrovniku, poslužio mu je kao svojevrsna nit-vodilja.

Spomen Blaža Jurjeva priziva u pamćenje istoimenu monografiju iz 1965. god., koja je označila i datum u struci i možda najširi odjek inače »ezoteričnog«, samozatajnog znanstvenog rada. Naime, otkriće potpisa na jednom poliptihu potvrdilo je Prijateljeve teze, dokazalo kako je intuicijom moguće doći do pouzdanih rezultata. Dotad nepoznati autor postao je takoreći »općom svojinom«, a sve zahvaljujući povjesničaru umjetnosti koji ga je »restituirao-rekonstruirao«, omogućio mu posthumno kreativno življenje.

Nizom monografija Prijatelj se posebno odužio tzv. Schia-vonima. Svjestan kako je u Dalmaciji 16. i 17. stoljeća došlo do stanovitoga civilizacijskog slabljenja, do pada komunalnih potencijala – što je rezultiralo odlaskom niza darovitih osobnosti u inozemstvo, s jedne strane, a narudžbama kod stranih radionica, s druge – on je bez predrasuda sagledavao oba aspekta tog fenomena. Protumačio je gotovo čitav registar renesansnoga, manirističkoga ili baroknoga »uvoza« umjetnina, no još je veću pažnju posvetio našem »izvozu talena-

ta«, odnosno umjetnicima hrvatskoga podrijetla djelatnima u europskim – najčešće talijanskim – središtima. Posebne je knjige tako posvetio Jurju Čulinoviću, Andriji Meduliću, Federiku Benkoviću, Ivanu Duknoviću, Mateju Ponzoniju-Pončunu, Fulgenciju Bakotiću, a pojedinačne studije Jurju Juliju Kloviću, Tripu Kokolji, Lucijanu i Franji Laurana, Karlu Grubešu itd. Mnoge je priloge o tim umjetnicima tiskao u uglednim publikacijama na svjetskim jezicima (jer su djela tih autora mahom i čuvana izvan naše zemlje), a u Italiji, Francuskoj, Mađarskoj, Njemačkoj i drugdje oglasio se također raznim tekstovima o domaćim i univerzalnim povijesnoumjetničkim temama. Time je pridonio afirmaciji hrvatske kulture i znanosti, a i sam se afirmirao kao stručnjak osobita ugleda, djelatnik u međunarodnim organizacijama, ravnopravan sugovornik strukovne elite, član nekoliko akademija (osim nacionalne, JAZU, odnosno HAZU, u koju je primljen kao redovni član 1968. godine). Treba li dodati da je u međuvremenu radio i na popularizaciji iste građe, postavši ime znano i najširim krugovima.

Ali nije slučajno što je najčešći atribut uz našega znanstvenika bio i ostao »Prijatelj od baroka«. Nepuno desetljeće nakon doista epohalne, otkrivalačke disertacije poduhvatio se i prve sinteze umjetnosti toga razdoblja na cijelome dalmatinskom teritoriju od Raba do Boke. Riješeni problemi nisu umanjili njegovu istraživačku dinamiku, pa je desetljećima uvećavao aktivnu, korigirao atribucije, proširivao zanimanje na nove discipline i aspekte, da bi se 1982. javio s definitivnijom, mnogo opsežnijom sintezom istoga razdoblja na istome području. Dakle, ne samo što je uveo barok na velika vrata u našu znanost već je pratio »fortunu« toga termina u odrastanju i zaokružio svoje spoznaje doličnom cjelovitom obradom.

Sličan je odnos uspostavio i prema devetnaestom stoljeću, koje je u četrdesetima i pedesetima bilo pravo »siročće« povijesnoumjetničkoga poznavanja i uvažavanja. Prijatelj je probio led prinosima o Baraču i Brataniću, Regiu i Katušiću, Pavloviću i Squarćini, Zuccaru i Zečeviću, odnosno uočavanjem lokalnih stilskih krugova klasicističkoga, romantičarskoga ili (amatersko) naivističkoga predznaka. I u ovom je slučaju desetljećima akumulirao nove podatke i produbljivao građu da bi se 1989. javio knjigom sinteznoga karaktera, penda oprezno ograničenom podnaslovnom naznakom »odabranih tema«.

Prema modernoj i suvremenoj umjetnosti Prijatelj je imao aktivan i dinamičan odnos, ali je nije stavljao u središte svojih zanimanja. Istina, profesionalno je kao voditelj Galerije umjetnina u Splitu promicao žive autore i aktualne tokove, a kao prijatelj mnogih stvaralaca sudjelovao je u njihovim pothvatima i zanosima. Iz povjereničarskih skrupula, međutim, nerado je napuštao teren pouzdanih i nataloženih vrijednosti, još manje se bavio prognozama i okladama na budućnost. To

značajnijim nam se čini što ipak nije odustao od praćenja recentnije likovnosti i bavljenja kritičkim prosudbama. Ako je to činio suzdržanije negoli je pisao o klasicima, vrijednost angažmana nije bila sporna, a korist po one za koje se je zalagao posve izvjesna.

Naime, Kruno Prijatelj je opravdano bio autoritet na području likovnih umjetnosti. Taj je autoritet stekao ponajviše povijesnim proučavanjima, pouzdanim atribucijama, preciznim analizama, dakle: prinjenom znanstvene metodologije na humanističkom području. Polje njegovih zasluga i okvire njegove mjerodavnosti Joško Belamarić je najbolje odredio, svrstavajući ga među zastupnike »klasičnoga Connaissance-shipa«. Takav znalac i takav skrupulozni istraživač, eto, uložio je dio svojega ugleda u manje izvjesne, »nepouzdanije« fenomene tekućih izložaba, no time je jamačno uvećao i njihovo značenje i odjek.

Knjiga *Splitski izlog* ponudila nam je saldo Prijateljeve galerijske prakse i kritičko promotorske djelatnosti. Vidimo tako kako je uspješno spajao pozitivističko-dokumentaristički pristup s jasnim estetskim likovnim kriterijima, te kako je idealno premostio raspone od davno povijesnih don Frane Bulića i Ivana Galića (o kojima iznimno meritorno piše) pa do onda posve mladih Kazimira Hraste i Kuzme Kovačića. Ne možemo i ne trebamo nabrajati sve one o kojima je Prijatelj angažirano pisao, no gotovo da nema važnijega imena i pojave u drugoj polovini našega stoljeća koju on ne bi popratio istančanim i odvaganim riječima. Ako je zbroj predgovornih jedinica nužno manji od sintezne, sumarne povijesti suvremene nam likovne umjetnosti, svakako je znatno veći od ma koliko pertinentne kronike.

Spominjanje Splita nužno izaziva i osobna sjećanja, rane dodire s predavačkom i organizacionom djelatnošću Krune Prijatelja. Premda mu nisam nikada bio studentom, zahvalan sam mu za mnoge poticaje, a jamačno tako osjećaju i mnogi drugi, ne samo oni ko su povijesti umjetnosti posvetili svoje radne potencijale i emotivne sklonosti. Imao sam prilike slušati ga u Perugi i Veneciji, u Dubrovniku i u Zagrebu, a na svim je mjestima (i na raznim jezicima, jer je suvereno vladao i francuskim) ne samo svjedočio najvišu znanstvenu razinu, duboku motivaciju i proživljenost već i pokazivao darove posve osobne interpretacije, empatijskog filtriranja iznimno guste faktografije.

Smrću Krune Prijatelja izgubili smo dragocjenoga znanstvenoga suradnika i iznimno dobrog, dragoga čovjeka. Teško da ćemo ikada više imati takva empiričara atributivne metode i odgovarajućega sintetičara širokih raspona. Osim dubokoga ljudskog traga, nezaboravne uspomene, možemo se i moramo tješiti golemom radnom baštinom koju nam je ostavio, nedvojbeno jednom od najvećih tečevina novije hrvatske povijesti umjetnosti.

Tonko Maroević